

***Perduellio a sacrilegium* v době římské republiky**

Marie Šmejkalová

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Kontaktní e-mail: marie.smejkalova98@gmail.com

Perduellio and Sacrilegium in the Time of the Roman Republic

Abstract:

The submitted article concerns itself with two criminal offences – *perduellio* and *sacrilegium* – in the time of the Roman Republic whilst it attempts to identify their mutual relationship leading to an intense interconnection in the period of Justinian codification. The article uses a wide range of both domestic and foreign secondary sources as well as primary sources. The first two chapters of this work focus on a thorough introduction of the two offences by analysing several contemporary cases. Furthermore, it proceeds to the actual analysis of the interrelation of the offences, using a variety of Roman law sources, such as *Lex Duodecim Tabularum*, Livy's History or The Digest of Justinian and The Institutes of Justinian.

Key words: *perduellio*; *sacrilegium*; Roman public law; Roman Republic

Klíčová slova: *perduellio*; *sacrilegium*; římské veřejné právo; římská republika

DOI: 10.14712/2464689X.2023.11

Proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur,¹ stojí v Justiniánových Digestech. Hlavním záměrem této práce je tedy v souladu s tímto citátem analýza vzájemného vztahu dvou veřejnoprávních deliktů – *sacrilegia* a *crimen maiestatis*, který vedl až k jejich postavení na roveň v justiniánské kodifikaci.

Původním záměrem práce bylo věnovat se vzájemnému propojení těchto trestných činů průřezově celou dobou existence Římské říše, ale vzhledem k omezenému rozsahu práce bylo nakonec přistoupeno k časovému omezení tématu, a to pouze na období římské republiky, tedy na dobu mezi lety 509 př. n. l. a 27 př. n. l.²

Vzhledem k době, které se práce věnuje, je na místě výše uvedený fragment mírně upřesnit, neboť téměř po celou dobu existence římské republiky se *crimen maiestatis* označovalo pojmem *perduellio*, se kterým práce převážně pracuje. Až v dobách pozdějších, zřejmě v průběhu 1. století př. n. l., se *crimen maiestatis* stalo nadřazeným pojmem, pod nějž *perduellio* spadalo, či spíše spolu oba trestné činy splynuly a archaické označení *perduellio* postupně vyšlo z užívání.³

Na úvod je pro správné uchopení problematiky vhodné přidat slovníkové definice obou trestných činů tak, jak jsou uvedeny v Encyklopedii římského práva. Podle Milana Bartoška se *perduellio* dá definovat jako „velezrada, původně vážné porušení občanských svobod a zejména jakékoli dorozumění s nepřítelem, nebo i zběhnutí“,⁴ *sacrilegium* poté M. Bartošek popisuje následovně: „svatokrádež, odcizení posvátných předmětů, [...] později různé trestné činy poškozující společnost“.⁵ Oba zmíněné pojmy je ovšem nutno chápat podstatně komplexněji, jak se ostatně tento článek snaží dokázat.

Vzhledem k faktu, že se práce věnuje období více než dva tisíce let vzdálenému, narážela autorka na problém v podobě téměř nedochovaných primárních pramenů, proto se metodologie této práce dělí následujícím způsobem:

- i. metoda analýzy tuzemské i cizojazyčné (zejména anglické, latinské, polské a německé) sekundární literatury, v tomto případě zejména monografií, či vědeckých sborníků,
- ii. metoda exegeze dochovaných fragmentů zákoníků, či pramenů v podobě literárních děl, například Tita Livie, Cassia Dionie či Dionýsie z Halikarnassu, případně transkriptů řeči Marca Tullia Cicera,
- iii. metoda komparace výše uvedených veřejnoprávních deliktů (zejména jejich obsahu a sankcí) pro provedení analýzy jejich vzájemného vztahu.

Článek je rozdělen do tří hlavních částí. První dvě se věnují vnímání *perduellia* a následně pojetí *sacrilegia* v době římské republiky, v části poslední je analyzován vzájemný vztah těchto dvou římskoprávních trestných činů se snahou nalézt podobnosti, které mohly později vést k jejich úzkému propojení za doby vlády císaře Justiniána.

Je ovšem na místě uvést, že práce je, vzhledem k omezenému množství autentických dobových zdrojů, do značné míry prací úvahovou, a tedy není možné ji považovat za

¹ D. 48, 4, 1 (Ulp. 7 de off. procons.): „Zločin nejbližší svatokrádeži je nazýván velezrada.“ – překlad s laskavým svolením prof. JUDr. Michala Skřejpka DrSc. Není-li uvedeno jinak, jsou všechny následující překlady dílem autorky.

² SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. VII.

³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. přepracované vydání. Praha: Academia, 1994, s. 208.

⁴ Tamtéž, s. 208.

⁵ Tamtéž, s. 241.

úplnou a komplexní analýzu. Dalším záměrem je tak snaha v čtenáři podnítit zájem o římské veřejné právo, či konkrétně o dva vybrané trestné činy.

1. *Perduellio* v době římské republiky

Zločin předcházející pozdějšímu *crimen maiestatis*, který se s ním do značné míry překrývá a se kterým po určitou dobu existoval simultánně, byl označován jako *perduellio*. Tento zločin obsahoval mnoho dílčích skutků, mezi které se řadil například „nespolehlivý výkon svěřeného úřadu, zejména šlo o svévolné vyhlášení války nebo například odchod ze spravované provincie, vojenské porážky, zbabělost, špatné zacházení se spojenci a válečnými zajatci, [...] uzurpace úřadu po uplynutí funkčního období, zneužití veřejných financí [...]“.⁶ Piotr Kołodko v této souvislosti dále podotýká, že definice *perduellia* a toho, co vše pod něj spadalo, byly do značné míry otevřené výkladu žalobce, a velmi snadno mohlo dojít k rozšíření jeho skutkové podstaty.⁷

První zákoník, který v souvislosti s obdobím římské republiky přichází na mysl, je Zákoník dvanácti desek z poloviny 5. století př. n. l.⁸ K nedochovanému fragmentu z IX. desky se ve svých *Institutiones*, které byly později částečně zahrnuty v justiniánských Digestech, vyjádřil Marcianus následovně: *Lex duodecim tabularum iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri*,⁹ tedy „Zákon XII desek přikazuje toho, kdo by podněcoval nepřítele nebo vydal občana nepříteli, potrestat smrtí.“¹⁰ Zde se dá nade vši pochybnost pozorovat trest za *perduellio*. Podněcování nepřítele či vydání mu občana bylo viděno jako zločin tak vážný, že trestem byla smrt. Nebyla to ovšem smrt nikterak obyčejná, jak podotýká slavný římský historik Titus Livius, odsouzení za velezradu byli svrženi z Tarpejské skály,¹¹ či v případě zběhů ukamenováni.¹² Livius dokonce zmiňuje i decimaci v souvislosti s neukázněným vojskem za vlády konzula Appia Claudia.^{13,14}

1.1 *Duoviri perduellionis*

Vzhledem k tomu, že zločin *perduellia* byl považován za mimořádně závažný, musela být pro jeho vyšetřování zřízena zvláštní dvojice magistrátů zvaných *duoviri perduellionis*. Za jejich ustanovení byli odpovědní konzulové a v dikci těchto zvláštních úředníků bylo vyšetření prohrěšku a potrestání viníka ve všech případech, kdy se jednalo o *perduellio*.¹⁵

Není ovšem možno pominout taktéž odlišný názor. Podle Richarda A. Baumana byli titi magistráti sice ustanovováni pouze ve zvláštních případech, byli tedy magistráty *ad hoc*, nebyli ale omezeni pouze činem velezrady. Zároveň dle stejného autora neužívali

⁶ KOŁODKO, P. *Ustawodawstwo rzymskie w sprawach karnych: Od ustawy XII Tablic do dyktatury Sulli*. Białystok: Temida 2, 2012, s. 189.

⁷ Tamtéž, s. 190.

⁸ SKŘEJPEK, M. – KINDL, V. – ŠEBOR, V. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. 2. vydání. Praha: LexisNexis, 2004, s. 27.

⁹ Tamtéž, s. 46.

¹⁰ Tamtéž, s. 47.

¹¹ LIVIUS, T. *Dějiny II–III*. Přel. KUCHARSKÝ, P. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1972, s. 487.

¹² Tamtéž, s. 479.

¹³ Decimaci rozumíme vylosování každého desátého vojáka z mužstva k popravě.

¹⁴ LIVIUS, T. *Dějiny I*. Přel. KUCHARSKÝ, P. – VRÁNEK, Č. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1979, s. 211.

¹⁵ KINCL, J. – SKŘEJPEK, M. – URFUS, V. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 324.

označení *duoviri perduellionis*, ale pouze *duoviri*, opět proto, že nebyli limitováni pouze na jeden konkrétní prohrěšek.¹⁶

R. A. Bauman zároveň poukazuje na nemožnost využití práva provokace v duovirálním procesu. Rozhodnutí *duoviri perduellionis* tedy bylo rozhodnutím finálním, okamžitě vykonatelným, proti němuž prakticky nebylo obrany.¹⁷ Drobná spekulace je na místě – pokud bylo v případě tohoto procesu nemožné se jakkoliv odvolat, je velmi pravděpodobné, že se procesy vedené těmito magistráty týkaly opravdu nejzávažnějších zločinů, které tehdejší římský občan mohl spáchat.

Vrcholem římského zákonodárství v oblasti velezrady, jak ve své monografii podotýká Piotr Kołodko, bylo až relativně krátké období 2. a 1. století př. n. l., neboť mezi lety 103 a 8 př. n. l. bylo přijato hned pět zákonů, které se *perduelliu* výslovně věnovaly.¹⁸ Stejný autor rovněž zdůrazňuje, že k vydání zákonů, které se *perduellia* týkaly, došlo až relativně (v kontextu doby trvání římské republiky) pozdě. Zároveň vysvětluje, že *perduellio* bylo skutečně jedním z nejzávažnějších prohrěšků, kterého se občan Říma mohl dopustit, a proto řízení probíhalo veřejně, během konání centuriijního shromáždění.¹⁹

Je možné, že záměrem těchto veřejných řízení byla také odstrašující či snad preventivní funkce, neboť téměř každý svobodný římský občan věděl, jak by byl v případě takového prohrěšku odsouzen. Určité tabu, které zločiny spadající pod *perduellio* obklopovalo, by tak mohlo být ještě dalším prvkem, který měl sloužit k odrazení potenciálního pachatele. Vzhledem k tomu, jak málo známých obvinění z tohoto zločinu existuje, preventivní funkce pravděpodobně zafungovala.

Následující sekce předkládané práce se pro úplnost věnuje krátkému rozboru každého ze zákonů, které byly v souvislosti s *perduelliem* přijaty.

1.2 Lex Appuleia de maiestate minuta – 103 př. n. l.

První zákon, který byl v souvislosti s *perduelliem* představen, se do dnešních dní nedochoval, a všechny informace o něm tak vycházejí z neprávnické literatury.²⁰ K vydání tohoto zákona došlo v průběhu šestého konzulátu Gaia Maria, za doby, kdy byl tribunem lidu Lucius Appuleius Saturninus.²¹ Ten si dle Tita Livia ke svému zvolení tribunem pomohl násilím a se shodnou mírou násilnosti se věnoval i výkonu svého úřadu.²²

Jedná se o zákon, který jako první uvedl trestný čin *maiestas minuta*, jenž v určitých aspektech přejímal roli *perduellia*, podle R. A. Baumana se ale jednalo pouze o násilná jednání a vzbouření, ostatní trestné činy spadající pod velezradu zůstaly i nadále označeny jako *perduellio*.

¹⁶ BAUMAN, R. A. *The duumviri in the Roman criminal law and in the Horatius legend*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH Wiesbaden, 1969, s. 1.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ KOŁODKO, *op. cit.*, s. 188.

¹⁹ Tamtéž, s. 190–191.

²⁰ Tamtéž, s. 197.

²¹ FRÝDEK, M. Crimen maiestatis v neprávnických pramenech – Livius, Tacitus, Ammianus Marcellinus. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, roč. 19, č. 3, s. 266. [online]. Dostupné na: <<https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6333/5701>>. [cit. 17. 03. 2022].

²² LIVIUS, T. *Dějiny VII*. Přel. HUSOVÁ, M. – KUCHARSKÝ, P. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1979, s. 401–402.

1.3 Lex Varia de maiestate – 90 př. n. l.

Zákon, který roku 90 př. n. l. nahradil *lex Appuleia de maiestate minuta*, byl *lex Varia de maiestate*. Představen byl v podobě plebiscitu a zavedl jej římský tribun Quintus Varius Severus krátce po vypuknutí tzv. spojenecké války.²³

Již za doby tribunátu Lucia Appuleia Saturnina byla ustanovena tzv. *quaestio perpetua*, tj. stálá trestní porota zabývající se zločinem *maiestas*,²⁴ proto by dle názoru Robina Seagera bylo nesmyslné ustanovovat další, prakticky totožnou trestní porotu.²⁵

Hlavním záměrem tohoto zákona bylo s největší pravděpodobností „vyšetřování těch, jejichž úmyslná akce umožnila spojencům pozvednout zbraně proti Římu“.²⁶ Zákon však dlouho v účinnosti nevydržel a byl později zrušen senátem.

1.4 Lex Cornelia maiestatis – 81 př. n. l.

Zákon pocházející z doby Sullovy diktatury upravoval řízení spadající pod *crimen maiestatis*. Trestem bylo tzv. *interdictum aquae et ignis*, tedy nucené vyhnání z Říma. Činy, které pod *crimen maiestatis* spadaly, by šlo obecně charakterizovat jako činy úředníků, jež byly v rozporu s *dignitas civitatis*, ale například také útoky na magistráty ze strany občanů.²⁷

1.5 Lex Iulia de maiestate – 46 př. n. l. a Lex Iulia maiestatis – 8 př. n. l.²⁸

První zmiňovaný zákon byl představen a přijat za doby Caesarovy vlády, ale relativně záhy byl přejet a nahrazen zákonem Augustovým; jedná se tedy již o zákonodárství raného principátu. Jeho obsahem byl výčet skutkových podstat spadajících pod *maiestas* i pod *perduellio*, přičemž druhý jmenovaný trestný čin obsahoval například vzbouření, zahájení povstání či neoprávněné opuštění provincie. Zde lze dobře vidět, že po určitou dobu existovaly oba tyto trestné činy samostatně vedle sebe, zánik *perduellia* byl tudíž postupným procesem.²⁹

1.6 Odras *perduellia* v Liviově díle

Pramen, který při psaní tohoto článku nebylo možné opomenout, je životní dílo Tita Livia – Dějiny římské od založení města. V celém tomto rozsáhlém díle se o zločinu velezrady za účasti *duoviri perduellionis* hovoří pouze několikrát, a pouze dva z těchto případů spadají do doby římské republiky. Případ Horatia, o němž bude pohovořeno v následující podkapitole, je ale také nesmírně zajímavý, což je důvodem, proč práce vybočuje ze svého vymezeného časového rámce, aby mohl být rovněž detailněji představen.

Pominut z důvodu nedostatečného rozsahu příspěvku bude ale například případ odsouzení synů konzula Iunia Bruta k smrti pro osnování státního převratu, ač se jedná o případ,

²³ SEAGER, R. *Lex Varia de Maiestate*. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1967, roč. 16, č. 1, s. 37. [online]. Dostupné na: <<http://www.jstor.com/stable/4434965>>. [cit. 17. 03. 2022].

²⁴ SKŘEJPEK, M. – BLAHO, P. – VAŇKOVÁ, J. *Digesta seu Pandectae / Digesta neboli Pandekty. Fragmenta selecta / Výbrané části*. Praha: Karolinum, 2016, s. 141.

²⁵ SEAGER, *op. cit.*, s. 37.

²⁶ KOLODKO, *op. cit.*, s. 208.

²⁷ SANTALUCIA, B. *Studi di diritto penale romano*. Roma: Erma di Bretschneider, 1994, s. 143.

²⁸ Autoři se v tomto případě rozcházejí v přesné dataci vydání tohoto zákona, možností je například i rok 27 př. n. l.

²⁹ SANTALUCIA, *op. cit.*, s. 195–196.

který naplňuje skutkovou podstatu *perduellia* a byl rovněž impulsem pro vznik práva odvolat se – *ius provocacionis*, neboť v souvislosti s ním došlo roku 509 př. n. l. k vydání *lex Valeria de provocacione*, který byl „snad prvním provokačním zákonem“.³⁰

1.6.1 Případ Horatia

Podle Livia byl Horatius vinen z vraždy vlastní sestry, jejíhož snoubence, který bojoval v nepřátelských řadách, předtím zabil v boji během legendárního souboje Horatiů a Curiatů. Ta poté, co po bratrově návratu na jeho ramenou poznala vojenský plášť svého snoubence, který sama vytvořila, reagovala dle Livia následovně: „Rozpusť si vlasy a s pláčem volá jméno svého snoubence.“³¹ Horatius sestru v reakci na její stav na místě probodl vlastní zbraní a obvinil ji ze zrady, neboť truchlila pro padlého nepřitele.

Jelikož se tento skutek zdál „otcům i lidu“ krutý,³² byl Horatius předveden před krále Tulla Hostilia. Ten ale dle Livia nechtěl být původcem rozsudku nad hrdinou nedávných bojů, a prohlásil následující: „Ustanovuji podle zákona dvojici soudců, kteří by soudili Horatia za zločin proti státu.“³³ Zde lze s vysokou pravděpodobností pozorovat příklad ustanovení právě již výše popsanych *duoviri*. Zároveň se ale v tomto případě nabízí vysvětlení, že o zločin proti státu nešlo. Spíše se jednalo o „obyčejnou“ vraždu, tedy *parricidium*, o které by dle většinového akademického názoru *duoviri perduellionis* rozhodovat neměli.

S tímto názorem nepřímo souhlasí taktéž další slavný historik Dionýsius z Halikarnassu, který ve svém nejvýznamnějším díle Římské dějiny hovoří v souvislosti s tímto případem následovně: „Poté, co král oslavil triumf [...] za ním přišli důležití občané, kteří předvedli Horatia před soud, protože za zabití své sestry nebyl prost viny z prolití krve příbuzného, [...] a připomínali všechny případy, kdy se bohové rozhněvali pro zanedbání trestu těch, kteří se provinili.“³⁴ Dionýsius o *perduelliu* vůbec nehovoří, naopak na rozdíl od Livia zdůrazňuje hněv bohů, který by byl vyvolán nepotrestáním Horatia.

V tomto kontextu je na místě zdůraznit důležitost tzv. *pax deorum* pro římské obyvatele, neboť porušení tohoto míru, či snad dokonce souladu s bohy nebylo proviněním jednotlivce, ba právě naopak. Podle Michala Skřejpka totiž takovýto čin postihoval celou *civitas*, jelikož „v tomto ohledu nalézáme kolektivní odpovědnost, a to v podobě odpovědnosti za dodržování náboženských, mravních i právních pravidel“.³⁵

Nicméně za zmínku taktéž stojí popis trestu, kterému Horatius čelil: „Jestliže žalobci na soudě zvítězí, budiž mu hlava zahalena a na neplodném stromě budiž oběšen, budiž bičován buď mezi hradbami nebo za hradbami.“³⁶ Livius dále popisuje průběh Horatiova procesu tak, že byl skutečně odsouzen, avšak v okamžiku, kdy mu liktor začal svazovat

³⁰ KINCL – SKŘEJPEK – URFUS, *op. cit.*, s. 418.

³¹ LIVIUS, *Dějiny I*, s. 75.

³² Tamtéž, s. 75.

³³ Tamtéž, s. 75.

³⁴ Dionýsius, 3, 22, 89. In: *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities*. [online]. Dostupné na: <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/home.html>. [cit. 22. 03. 2022].

³⁵ SKŘEJPEK, M. *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 23.

³⁶ LIVIUS, *Dějiny I*, s. 75.

ruce, se Horatius na podnět Tulla odvolal. Za povšimnutí v tomto kontextu stojí Liviova věta: „Na podnět Tulla, který dovedl ten zákon mírně vyložit.“³⁷

Výše již bylo pohovořeno o nemožnosti užít práva na *provocatio* při řízení o *perduelliu*. Nabízí se tedy dvě možná vysvětlení: 1. o *perduellio* se v tomto případě skutečně nejednalo a v průběhu staletí pouze došlo ke zkrácení informací; 2. v době královské měl král moc takového rozsahu, že mohl umožnit právo provokace i v řízení o *perduelliu*.

Vzhledem k Horatiově velmi čerstvému válečnému úspěchu se mu podařilo u centuriálního shromáždění uspět se svým odvoláním a jediným symbolickým odčiněním vraždy bylo nařízení Horatiovu otci, a to v podobě „vykonat smírné oběti, položit přes ulici trám a poslat mladíka s hlavou zahalenou jakoby pod jho“.³⁸ Jak již bylo v této práci uvedeno, trest, který Horatia potkal, se tedy netýkal jeho potrestání, jako spíše usmíření bohů a znovu ustálení narušeného *pax deorum*.

1.6.2 Případ Marka Manlia Capitolina

Livius hovoří o Marku Manliu Capitolinovi jako o ambiciózním muži patricijského původu, který ve své závisti vůči postavení Marka Furia rozpoutal vnitřní rozbroj, tzv. válku s Volsky.³⁹ V důsledku této války byl roku 385 př. n. l. zvolen diktátorem jistý Aulus Cornelius Cossus.⁴⁰ Během doby, kterou diktátor strávil boji s Volsky, Marcus Manlius zvyšoval svou popularitu v Římě. Livius píše, že „vedl doma rozpravy, jako by řečnil někde ve sněmu, a bylo v nich plno obviňujících urážek vůči otcům“.⁴¹ Oni „otcové“, o nichž Livius hovoří, jsou pravděpodobně odkazem na kuriální shromáždění, které v této době bylo stále založeno na rodovém principu, zasedalo v něm 30 kurií podle příslušnosti k rodům, které byly nejspíše zastoupeny nejstarším mužem z každé rodiny.⁴²

Marku Manliovi se podařilo získat si přízeň plebejů za pomoci tvrzení, že otcové „sedí na státních pokladnách“.⁴³ Marcus Manlius byl ale záhy po návratu diktátora do města předvolán na *comitium*, kde byl vyzván k tomu, aby římské plebeje „vysvobodil z té lichvy“ a aby „zločince, kteří sedí na státních pokladech vypudil z toho jejich pokoutního kořistění“⁴⁴ tedy aby prokázal, že jeho obvinění nejsou prostou pomluvou. Aulus Cornelius Cossus rovněž zdůraznil, že pokud Marcus Manlius z jakéhokoli důvodu odmítne uposlechnout, bude uvržen do žaláře.⁴⁵

Marcus Manlius se podle Livia všemi metodami snažil vyhnout tomu, aby „buď dokázal své obvinění jako pravdivé, anebo aby se přiznal ke zločinu, že tu osočuje senát falešným obviněním a že rozdmýchává rozhořčení nad vymyšlenou krádeží“.⁴⁶ Poté, co stále

³⁷ Tamtéž, s. 75.

³⁸ Tamtéž, s. 76.

³⁹ LIVIUS, *Dějiny II–III*, s. 129.

⁴⁰ Tamtéž, s. 130.

⁴¹ Tamtéž, s. 135.

⁴² SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. 2. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 18.

⁴³ LIVIUS, *Dějiny II–III*, s. 136.

⁴⁴ Tamtéž, s. 136.

⁴⁵ Tamtéž, s. 136.

⁴⁶ Tamtéž, s. 137.

odmítal vypovídat, nechal ho diktátor uvrhnout do vězení, což ale způsobilo nepokoje napříč Římem – tak velká byla podpora Marka Manlia mezi plebeji.⁴⁷

Postupná gradace napětí v Římě vedla až k vydání rozhodnutí senátu, kterým byl Marcus Manlius zbaven žalárních pout. Livius se domnívá, že se tímto senát snažil ukončit bující vzbouření, došlo ale k přesnému opaku a „tomu vzbouření byl dán vůdce“.⁴⁸

Navzdory popularitě, které se Marcus Manlius těšil, byl nakonec předveden před soud. S sebou si ale přivedl přes čtyři tisíce podporovatelů, vehementně připomínal své vojenské úspěchy či obnažoval prsa „nesoucí známky jizev po ranách utržených ve válce“.⁴⁹ Během svého procesu se upínal ke Kapitolu a snažil se dovolat bohů, aby jej zachránili právě pro všechny jeho zásluhy. Snad proto, jaké důležitosti se Kapitol těšil, byl proces přemístěn a sněm byl svolán „do háje Petelinského za bránu zvanou Říční, odkud nebylo vidět Capitolium. Tam také nabyla platnosti obžaloba a tam také padl rozsudek“.⁵⁰

Sám Livius si není jist, zda byl Marcus Manlius „odsouzen zvolenou dvoučlennou komisí soudců, kteří ho měli vyšetřovat ze zločinu velezrady“,⁵¹ tedy *duoviri perduellionis*, naopak je ale přesvědčen o tom, jakým způsobem byla poprava vykonána. Marcus Manlius byl svržen z Tarpejské skály, což byl, jak již bylo uvedeno výše, typický trest za *perduellio*.⁵²

V případě Marka Manlia není pochyb, že k naplnění skutkové podstaty *perduellia* skutečně došlo. Kromě podněcování nepokojů na domácí půdě v době, kdy Římu hrozilo nebezpečí takového rozsahu, že bylo nutné ustanovit diktátora, se Marcus Manlius údajně měl snažit i o obnovu království a získání pozice suverénního panovníka, což bylo v období republiky zločinem zcela zásadním.⁵³

1.6.3 Případ Gaia Rabiria

Provinění Gaia Rabiria bylo skutečně vážné, protože roku 63 př. n. l. čelil nařčení z vraždy plebejského tribuna Appuleia Saturnina o celých 36 let dříve. Navzdory délce uběhnutého času byl obviněn a odsouzen za *perduellio*, a to opět nám již dobře známou dvojicí magistrátů, *duoviri perduellionis*. Jak podotýká Jaromír Kincl, „duovirové vynesou rozsudek nebývale krutý – svobodný člověk, občan římský má být postižen nejtěžším trestem užívaným pro otroky“.⁵⁴

Za brutálníou rozsudku je možno hledat politické motivy, žalobu na Gaia Rabiria totiž podal stoupenec Gaia Iulia Caesara, plebejský tribun Titus Labienus. Zároveň za zmínku stojí i fakt, že jedním z losem vybraných *duoviri* byl sám Gaius Iulius Caesar. J. Kincl dokonce uvádí, že „proces proti Rabiriovi měl výrazně politický charakter, [...] můžeme

⁴⁷ Tamtéž, s. 138–139.

⁴⁸ Tamtéž, s. 140.

⁴⁹ Tamtéž, s. 145.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 146.

⁵² Tamtéž.

⁵³ HAYDN, J. *Dictionary Of Dates, Relating To All Ages And Nations: For Universal Reference*. Londýn: Edward Moxon and Co., 1861, s. 384.

⁵⁴ KINCL, J. – KINDL, V. – SKŘEJPEK, M. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 137.

klidně prohlásit, že před soudem vlastně nestáli proti sobě Titus Labienus jako žalobce a Gaius Rabirius jako žalovaný, ale hnutí progresivních populárů proti senátu [...]“.⁵⁵

Obhájce Gaia Rabiria – Marcus Tullius Cicero – byl se svým projevem omezen na pouhou půlhodinu, nad čímž se již z počátku své řeči pozastavil.⁵⁶ Celá řeč se nesla ve velmi plamenném duchu, Marcus Tullius Cicero mimo jiné neváhal Titia Labiena obvinít z brutality shodné s tou, kterou v jeho očích představovali římsí králové. V tomto kontextu vyzdvihl právě barbarskost ustanovení *duoviri perduellionis*, neboť nemožnost využití práva provokace, pozdější poprava bez možnosti vykoupení i samotná slova *I, lictor, colliga manus a caput obnubito, arbori infelici suspendito*,⁵⁷ tedy pokyn liktorovi, aby obviněnému svázal ruce a rovněž formule odsuzující na smrt, byla něčím, co v očích Římanů v době pozdní republiky bylo, jak Marcus Tullius Cicero popisuje, již dlouho pohřbeno v temnotě a nahrazeno světlem svobody – *luce libertatis*.⁵⁸

Obhajobu samu pak Marcus Tullius Cicero vystavěl mimo jiné na argumentu, že Titus Labienus, ač synovec zavražděného, k němu neměl nijak bližší vztah, a tak jeho emoce v průběhu procesu považoval za neupřímné. Dále rovněž zdůrazňoval, že obvinění Gaia Rabiria byla již dříve vyvrácena, a to i na základě svědeckých výpovědí.⁵⁹

Svou řeč zakončil apelem, v němž žádal o důsledné promyšlení všech předložených argumentů, a rovněž varoval před nebezpečím, které by odsouzení Gaia Rabiria pro republiku představovalo. Podotkl, že nehovořil pouze jako přítel obviněného, ale rovněž jako konzul, jemuž velice záleží na osudu republiky.⁶⁰

Někteří autoři, jako například William Blake Tyrell, se ale domnívají, že Gaius Rabirius nakonec, navzdory názvu Ciceronovy řeči, nečelil obvinění a odsouzení ze strany *duoviri*, ale pouze Tita Labiena. Pokud tomu tak bylo, nehrozil mu brutální trest smrti, ale spíše pokuta, a v případě nejhorším – tj. pokud by snad pokutu nezaplátil – vyhnanství a s ním nezbytně spojená bezectnost.⁶¹

Akademik Ernest George Hardy se nadto domnívá, že Titus Labienus se ani neopíral o legislativní základ, díky němuž by mohl *duoviri perduellionis* ustanovit. Dle jeho názoru tak šlo pouze o jakousi snahu odkázat na proces s Horatiem, o němž již bylo pojednáno výše, a ke skutečnému ustanovení dvojice soudců nikdy nedošlo.⁶²

Další z římských historiků, Cassius Dio, shrnuje závěr Rabiriova procesu následovně: Gaius Rabirius byl skutečně odsouzen za *perduellio*, nicméně podíl politického tlaku ze strany Gaia Iulia Caesara a jeho podporovatelů musel být nesmírný. Jak Cassius Dio podotýká, odsouzení přímo praetorem, bez hlasu lidu, bylo nelegální. Zároveň si ale uvědomuje,

⁵⁵ Tamtéž, s. 138.

⁵⁶ Cic. *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 2, 6, originál čerpán z: HEITLAND, W. E. *Pro C. Rabirio [perduellionis reo] oratio ad Quirites*. Cambridge: University Press, 1882. Ve své práci jsem pracovala rovněž s anglickým překladem téhož díla: CICERO, M. T. – YONGE, C. D. *The orations of Marcus Tullius Cicero*. Londýn: Henry G. Bohn, 1852.

⁵⁷ Cic. *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 4, 13.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, 6, 18.

⁶⁰ Tamtéž, 13, 38.

⁶¹ TYRELL, W. B. The Trial of C. Rabirius in 63 B.C. *Latomus*, 1973, roč. 32, č. 2, s. 288. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/41528650>>. [cit. 28. 03. 2022].

⁶² HARDY, E. G. Political and Legal Aspects of the Trial of Rabirius. *The Journal of Philology*, 2015, s. 26. [online]. Dostupné na: <doi:10.1017/CBO9781139523875.002>. [cit. 28. 03. 2022].

že pokud by se Gaius Rabirius odvolal k shromáždění, výsledek by byl pravděpodobně stejný. To, co jej zachránilo, byl čin augura a praetora Metella Celera, který poté, co zjistil, jak závažný rozpor se zvyky tento proces představoval, doběhl na pahorek Janiculum a sundal válečnou vlajku, čímž shromáždění odebral jakoukoli pravomoc dosáhnout rozhodnutí. Titus Labienus, ač měl všem právamoc žalovat znovu, tak už neučinil, což jen umocňuje dojem, že šlo o silně zpolitizovaný proces, jakousi demonstraci síly, spíše než snahu skutečně potrestat Gaia Rabiria za údajnou vraždu.⁶³

Vzhledem k výsledku Rabiriova procesu je možné domnívat se, že institut *duoviri perduellionis* v tom smyslu, v jakém byl vnímán a jakým způsobem fungoval dříve, v průběhu republiky zanikl, a samotný trestný čin *perduellia* se začal posuzovat trochu jiným způsobem. Ostatně jak podotýká Bernardo Santalucia, rok procesu s Gaiem Rabiriem byl rovněž rokem posledního zaznamenaného ustanovení této dvojice magistrátů.⁶⁴

2. *Sacrilegium* v době římské republiky

Protože v první části článku byl detailně představen zločin známý jako *perduellio*, je na místě v části druhé představit zločin pro tuto práci rovněž velmi podstatný – *sacrilegium*.

Vývoj *sacrilegia* byl nesmírně zajímavý, v době královské se za *sacrilegium* považoval jakýkoli útok na náboženství – tedy kromě svatých míst i například na krále samotného, protože král byl „nejvyšší náboženskou autoritou a zároveň zástupcem občanů při jednání s bohy“.⁶⁵

Shodně jako u *perduellia* vyšetřovali *sacrilegium* magistráti ustanovení *ad hoc* – *quaestores parricidii* – a trest, který za spáchání *sacrilegia* následoval, byl neméně brutální. Jak píše M. Skřejpek, šlo o „zostřený způsob výkonu trestu smrti“.⁶⁶ V praxi se jednalo o trest s názvem *poena cullei*, tedy zašít provinilce s různými druhy zvířat do pytle a jejich vhození do moře, resp. do řeky Tiberu.⁶⁷

Samotný termín *sacrilegium* se dle názoru Eli Edwarda Burrisse začal častěji objevovat po publikaci díla Marca Fabia Quintiliana nazvané *Institutio oratoria* (jež se do českého jazyka překládá jako O výchově řečnické),⁶⁸ která bylo publikována pravděpodobně kolem roku 95 n. l.⁶⁹

Jak E. E. Burriiss zároveň podotýká, je možné hledat souvislost s mírným úpadkem náboženské kultury Říma, neboť v časech před Augustem byly zločiny pod *sacrilegium* spadající prakticky nepředstavitelné: tak velký vliv mělo náboženské citění na římské občany.⁷⁰

V mírném rozporu s Burrissovým názorem je ovšem Marcus Tullius Cicero, který ve svém díle *De legibus* píše: „svatokrádci je určen trest, a to nejen tomu, jenž ukradne

⁶³ Cassius Dio 37, 27. Viz DIO, CASSIUS. *Roman History. Book XXXVII.* [online]. Dostupné na: <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/37*.html>. [cit. 29. 03. 2022].

⁶⁴ SANTALUCIA, *op. cit.*, s. 78.

⁶⁵ SKŘEJPEK, *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*, s. 179.

⁶⁶ Tamtéž, s. 179.

⁶⁷ DĘBIŃSKI, A. *Poena cullei w rzymskim prawie karnym. Prawo Kanoniczne*, 2020, roč. 37, č. 3–4, s. 133. [online]. Dostupné na: <[doi:10.21697/pk.1994.37.3-4.09](https://doi.org/10.21697/pk.1994.37.3-4.09)>. [cit. 03. 04. 2022].

⁶⁸ BURRISS, E. E. *The Misuse of Sacred Things at Rome. The Classical Weekly*, 1929, roč. 22, č. 14, s. 105. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/4389269>>. [cit. 31. 03. 2022].

⁶⁹ Zde se ovšem prameny rovněž různí a přesné datum publikace není známo.

⁷⁰ BURRISS, *op. cit.*, s. 105.

předmět bohu zasvěcený, nýbrž i tomu, jenž ukradne předmět svěřený svatyni do ochrany“;⁷¹ tedy o *sacrilegiu* hovoří relativně obsáhle již v době 1. století před naším letopočtem. Tím prakticky vyvrací názor, že k *sacrilegiu* v archaických dobách či za republiky prakticky nedocházelo, což bude demonstrováno i v jedné z následujících podkapitol věnovaných případu Gaia Verra.

Marcus Tullius Cicero ve stejném díle zároveň hovoří o tom, že „kdo ukradne či uloupí posvátné nářadí, nebo předmět určený k obřadu, ať je považován za otcovraha“;⁷² což jednak vysvětluje, proč magistráty zodpovědnými za trestání byli *quaestores parricidii*, kteří za „normálních“ okolností odpovídali za vyšetřování a odsouzení vrahů, a jednak ukazuje na to, že ještě za doby Ciceronova života se svatokrádež trestala velmi přísně. Postupem času ale došlo ke zmírnění trestů za *sacrilegium* udělovaných.

V této souvislosti se nelze vyhnout mírnému časovému vybočení do dob života slavného právníka Paula, tedy na přelom 2. a 3. století n. l. Ve 48. knize Digest se dočteme následující: „Ti, kdo spáchají *sacrilegium* čelí nejtvrděšímu potrestání, *sacrilegium* spáchá ten, kdo vydrancoval posvátné předměty ve veřejném vlastnictví. Naopak ti, kdo vztáhli ruce na posvátné předměty v soukromém vlastnictví anebo na drobné svatyně bez stráže, si zaslouží tvrdší potrestání než obyčejní zloději, avšak mírnější než ti, kdož jsou obviněni ze *sacrilegia*.“⁷³ Zároveň zde lze spatřit mírný posun v porovnání s dobou Ciceronovou, kdy byl za svatokrádce považován nejen každý, kdo ukradl cokoliv bohu zasvěceného, ale rovněž pouze „svěřeného do ochrany“, tedy v osobním vlastnictví.

Ostatně, jak podotýká M. Skřejpek, v Digestech je postupné zmírnění závažnosti *sacrilegia* viditelné už i v názvu 48. knihy – *Ad legem Iuliam peculatus et de sacrilegis et se residuis*, kde byla svatokrádež a zpronevěra státního majetku postavena prakticky na roveň.⁷⁴ Zmiňovaná *lex Iulia peculatus et de sacrilegis* byla pak zákonem pravděpodobně z roku 8. n. l., tedy již z doby principátu, ale zároveň se v ní jako trest uvádělo zejména vyhnanství, trestem dalším pak byla pokuta na *quadruplum*, tj. na čtyřnásobek hodnoty ukradené věci.⁷⁵ Podle justiniánských Institucí se rovněž jednalo o pokutu nejpřísnější, jak stojí ve čtvrtém titulu: „Všechny žaloby zní buď na jednonásobek, nebo na dvojnásobek, nebo na trojnásobek, nebo na čtyřnásobek, na více nežní ani jedna žaloba.“⁷⁶ Toto opět ukazuje na fakt, že *sacrilegium* bylo velmi závažným zločinem, ačkoliv trestem tedy již nebyla smrt.

⁷¹ *Sacrilego poena est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum.* Cic. *De leg.* 2, 16, 41. Viz CICERO, M. T. *O zákonech: latinsko-české vydání.* Přel. NOVOTNÝ, M. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. 109.

⁷² Tamtéž, 2, 9.

⁷³ D, 48, 13, 11pr.–1 (Paul. *I.S. de iudic. publ.*): pr. *Sacrilegi capite puniuntur. 1. Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt. at qui privata sacra vel aediculas incustoditas temptaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur: quare quod sacrum quodve admissum in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est.*

⁷⁴ SKŘEJPEK, *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*, s. 180.

⁷⁵ SKŘEJPEK, *Římské právo v datech*, s. 46.

⁷⁶ *Iust. Inst.* 4, 6, 21: *Omnes autem actiones vel in simplum conceptae sunt vel in duplum vel in triplum vel in quadruplum: ulterius autem nulla actio extenditur.* Překlad: BLAHO, P. – SKŘEJPEK, M. *Iustiniani Institutiones: Justiniánské Instituce.* Praha: Karolinum, 2010.

2.1 *Proces s Quintem Pleminiem*

Quintus Pleminius byl podvelitelem Scipia Africana, jehož úkolem v průběhu druhé punské války bylo znovudobytí města Lakroi. Dle Livia to byl ale muž zkažený, na nějž si později do Říma přišli stěžovat sami Lokrové, tedy obyvatelé města. Kromě dalších zločinů zdůrazňovali zejména vyrabování svatyně bohyně Proserpiny, na niž „se opovážili vztáhnout svatokrádežné ruce“,⁷⁷ a požadovali pro zločince nejtvrdsí trest. Z Liviova záznamu se ovšem zdá, že hlavní snahou Lokrů bylo usmíření rozhněvaných bohů, což pravděpodobně opět odkazuje na důležitost, kterou římská společnost přisuzovala božskému právu a již zmiňovanému *pax deorum*.

Zajímavý je fakt, že Quintu Pleminiovi nebyl umožněn dobrovolný odchod do exilu. Prameny se, dle Isabel K. Köster, rozcházejí v tom, proč do dobrovolného vyhnanství nemohl odejít a proč byl již na cestě polapen a zpět do Říma „dotažen v řetězech“. ⁷⁸ Maciej Jońca se přiklání k výše zmiňovanému argumentu, který se týká narušení božského míru. V neklidné době druhé punské války, kdy se dokonce začala objevovat i neblahá znamení, tzv. *prodigia*, si Římané nemohli dovolit narušit svůj vztah s bohy, neboť nepřízeň bohů mohla způsobit i válečnou prohru. Bohužel už se nedozvíme, co přesně by Quinta Pleminia potkalo, protože se svého procesu nedožil a zemřel ve vězení, kam byl uvržen okamžitě po svém nedobrovolném návratu do Říma.⁷⁹ Dá se ale předpokládat, že by ho pravděpodobně potkal trest nejvyšší, a to poprava, aby byl božský hněv nadobro zažehnán.

2.2 *Proces s Gaiem Verrem*

„A tak, když se odvážil tohoto bezbožného zločinu, nepovažoval později na celé Sicílii nic za majetek bohů nebo za hodné náboženské úcty. Po tři léta si vedl v té provincii tak, že to vzbuzuje dojem, že vypověděl válku nejen lidem, ale i nesmrtelným bohům,“⁸⁰ dočteme se v Ciceronových Řečech proti Verrovi. Proces s Gaiem Verrem z roku 70 př. n. l. je jedním z nejvýznamnějších procesů, v nichž hrál Marcus Tullius Cicero roli, a zároveň jde také o proces, v němž byl pachatel obviněn (vedle dalších zločinů) i ze svatokrádeže, jak bylo demonstrováno i na úvodním citátu této podkapitoly. Vzhledem k rozsahu článku se ovšem zaměříme skutečně pouze na aspekty *sacrilegia* tohoto případu a pomíneme tak například provinění z *crimen repetundarum*, kterého se Gaius Verres dopouštěl během svého působení jako praetor na Sicílii.⁸¹

Jak píše J. Kincl, „Verres po tři léta spravoval sicilskou provincii s tak neslýchanou chamtivostí a krutostí, že mohl být demonstrován jako odstrašující příklad škodlivosti a neschopnosti sullánského režimu“.⁸² Příkladem reprezentujícím *sacrilegium* spáchané Gaiem Verrem a zároveň ukazujícím na to, že v 1. století př. n. l. se svatokrádež

⁷⁷ LIVIUS, T. *Dějiny V*. Přel. KUCHARSKÝ, P. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975, s. 243.

⁷⁸ KÖSTER, I. K. How to Kill a Roman Villain: The Deaths of Quintus Pleminius. *The Classical Journal*, 2014, roč. 109, č. 3, s. 309. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/10.5184/classicalj.109.3.0309>>. [cit. 03. 04. 2022].

⁷⁹ JOŇCA, M. *The Scope of exilium voluntarium in the Roman Republic*. 2009, s. 80. [online]. Dostupné na: <<http://hdl.handle.net/20.500.12153/1920>>. [cit. 03. 04. 2022].

⁸⁰ CICERO, M. T. *Řeči proti Verrovi*. Přel. BAHNÍK, V. Praha: Odeon, 1972, s. 351.

⁸¹ Blíže například KINCL – KINDL – SKŘEJPEK, *op. cit.*, s. 68–70.

⁸² Tamtéž, s. 39.

nevztahovala jen na poškození chrámů jako takových, byla Verrova krádež sochy boha Merkura ve městě Tyndaris.⁸³

Městská rada ji naléhajícimu Gaiu Verrovi, který byl vášnivým sběratelem umění a po soše zatoužil, nejdříve odmítla vydat „a pohrozila trestem smrti každému, kdo by se na Merkura opovážil vztáhnout ruku: neboť je to prý nejen drahocenný dar, ale je nutno mít i ohledy náboženské“.⁸⁴ Vzhledem k závažnosti potrestání, jímž městská rada hrozila, a rovněž k explicitně zmíněným náboženským ohledům, se můžeme domnívat, že právě zde hledíme na jeden z případů svatokrádeže. Bohužel, Gaius Verres si z odporu městské rady příliš nedělal, a sochu uzmul násilím.⁸⁵

Případy další se pak již týkaly přímo vykrádání svatyně, a to například ve městě Agrigentu, kde Gaius Verres nechal uloupit z chrámu sochu Apollóna a rovněž se prostřednictvím svých otroků pokusil o krádež sochy z chrámu Herkula, což se ovšem nepodařilo, neboť „je pobouření občané zahnal na útěk ranami a kamením“.⁸⁶ Zmíněním některých z Verrových konkrétních provinění se snad zdařilo dobře ilustrovat, že byl skutečně, nade vši pochybnost, vinen ze spáchání *sacrilegia*.

Gaius Verres byl za všechny své zločiny odsouzen, ač se všemi možnými prostředky snažil vynesení rozsudku oddálit až do roku 69 př. n. l., kdy se konzuly měli stát, na základě volby lidového shromáždění, Quintus Hortensius a Quintus Metellus, Verrovi přátelé a podporovatelé.⁸⁷ Obstruovat tak dlouho se mu ovšem nepodařilo, a již v září roku 70 př. n. l. byl v nepřítomnosti odsouzen k vyhnanství. V něm se ale již nacházel, neboť poté, co si uvědomil, že nemá šanci vyjít z procesu jako nevinný muž, odešel do exilu dobrovolně (*exilum voluntarium*) a „strávil zbytek života ve vyhnanství obklopen bohatstvím a přepychem, které si včas a plánovitě ukládal mimo Itálii“.⁸⁸

Právě proto, že Gaius Verres nečelil pouze obvinění ze *sacrilegia*, se zdá, že byl dle dochovaných pramenů souzen *ad hoc* ustanovenou komisí – *quaestio de repetundis*, která byla speciálně zodpovědná za souzení trestných činů magistrátů. Zároveň také představovala jedinou možnost, jak před soud dohnat úředníka s *imperiem*. Za jiných okolností totiž nemohl být před soud povolán někdo, kdo měl sám moc povolávat.⁸⁹

3. Vzájemné propojení těchto veřejných deliktů

Hlavní analytická část této práce se věnuje bližšímu zkoumání vzájemného vztahu výše popsáných trestných činů. Pro naplnění tohoto záměru bude využito časové dělení, neboť u obou provinění došlo v průběhu římské republiky k určitému posunu. Pro analýzu byly u obou trestných činů zvoleny tři kategorie – způsob vyšetřování, resp. procesu, trest za dané provinění hrozící a také možnost využít práva provokace.

⁸³ Tamtéž, s. 75.

⁸⁴ Tamtéž, s. 75.

⁸⁵ Tamtéž, s. 75.

⁸⁶ Tamtéž, s. 75.

⁸⁷ Tamtéž, s. 65.

⁸⁸ Tamtéž, s. 97.

⁸⁹ RICHARDSON, J. The Purpose of the Lex Calpurnia de Repetundis. *The Journal of Roman Law Studies*, 1987, roč. 77, s. 7. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/300571>>. [cit. 03. 04. 2022].

3.1 Období počátku republiky

	<i>perduellio</i>	<i>sacrilegium</i>
vyšetřování/proces	<i>ad hoc</i> ustanovení magistráti – <i>duovirii perduellionis</i>	<i>ad hoc</i> ustanovení magistráti – <i>quaestores parricidii</i>
trest	zostřený trest smrti – svržení z Tarpejské skály či například ukamenování	zostřený trest smrti – zasvěcení či <i>poena cullei</i>
právo provokace	nepřípustné	nepřípustné

V dobách 4. a 3. stol. př. n. l., jak se tato práce pokusila demonstrovat rovněž na případech Marka Manlia Capitolina a Quinta Pleminia, byly oba veřejnoprávní delikty posuzovány se srovnatelnou závažností. Oba vyšetřovali úředníci ustanovení *ad hoc*, *sacrilegium* bylo dokonce vyšetřováno stejnými magistráty jako vražda, což ji tedy stavělo naroveň jednoho z nejzávažnějších zločinů, které římský občan mohl spáchat.

Dále za oba trestné činy hrozil provinilcům zostřený trest smrti, a to ať už svržením z Tarpejské skály, nebo nechvalně proslulá *poena cullei*. Nadto nelze pominout, že nebylo možné využít *ius provocationis*, tedy se po vynesení rozsudku odvolat k lidovému shromáždění a odsouzení bylo tak neměnné a finální.

Jak již bylo rovněž zmíněno výše, oba tyto činy výrazně narušovaly mír s bohy, tzv. *pax deorum*, což pro obyvatele Říma v době rané republiky představovalo nejzávažnější obavy. Proto bylo třeba se s pachateli vypořádat co nejrychleji, aby obratem došlo k usmíření bohů a jejich hněv byl odvrácen.

3.2 Období 1. stol. př. n. l.

	<i>perduellio/crimen maiestatis</i>	<i>sacrilegium</i>
vyšetřování/proces	do roku 63 př. n. l. <i>duoviri perduellionis</i> (poslední dochovaný záznam o jejich ustanovení), poté – dle případu Gaia Rabiria tribun lidu	soudci působící při lidovém shromáždění
trest	<i>interdictum aquae et ignis</i>	<i>interdictum aquae et ignis</i> , resp. pokuta na čtyřnásobek
právo provokace	přípustné	přípustné

Určitou známku propojení mezi *perduellium* a *sacrilegium* v této době lze pozorovat v již výše zmíněné řeči Marka Tullia Cicerona, kterou obhajoval Gaia Rabiria. V samém začátku se totiž táže žalobce, Tita Labiena, zdali si přeje, aby pohovořil *de locis religiosis ac de lucis*,⁹⁰ tedy o náboženských místech a posvátném háji, který měl Gaius Rabirius poškodit. Podle Williama Fowlera byl *lucus* jedním z možných využití posvátných míst,

⁹⁰ Cic., *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 2, 6.

v archaických dobách označovaných jako *loca sacra*, který byl určeným prostorem, jenž byl na základě božského práva dle *consecratio* zasvěcen. *Lucus* pak mohl představovat jak samotný posvátný háj, tak i například mýtinu vně něj.⁹¹

Poškození místa s takovou náboženskou důležitostí by se pak bez pochyby mělo zahrnout pod provinění ze *sacrilegia*. Jak již bylo v této práci demonstrováno, Gaius Rabirius byl souzen za *perduellio*. Pravděpodobně tak existují dvě možná vysvětlení: buď jeho provinění z vraždy Appuleia Saturnina svou vážností překonalo údajné provinění ze svatokrádeže, nebo se již nacházíme v době, jejíž odraz je později možno vidět i v Digestech, a tato dvě provinění byla prakticky jedním a odlišení nebylo natolik distinktivní.

V době pozdní římské republiky se zároveň závažnost obou trestných činů, zejména na základě přísnosti udělených trestů, mírně snížila, přesto si ale byly stále v mnohém podobné, ať už se jednalo o interdikt vody a ohně, či o určitou speciálnost projednávání těchto trestných činů během procesu. Provinění, za která by o pouhých několik století dříve pachatel propadl hrdlem, v době pozdní republiky řešila buď pouze pokuta, či právě ono dobrovolné vyhnanství.

3.3 Následný vývoj

Hledat důvody, které vedly k následnému úzkému propojení trestných činů, jimž se tato práce věnovala, není vůbec lehkým úkolem. Jako nejpravděpodobnější se jeví postupné zbožšťování panovníka, které vedlo k jeho absolutní nedotknutelnosti. Nejvýraznější pojící bod mezi *perduellium* a *sacrilegium* tak lze pravděpodobně sledovat ve skutečnosti, že panovník se stal vlastně státem, ale zároveň byl osobou nedotknutelnou (*persona sacrosancta*), tedy útok na něj byl zároveň svatokrádeží i velezradou.

Nelze pominout ani vliv, který na vývoj římského impéria měla expanze křesťanství. Zabíhat do detailů bohužel rozsah tohoto článku neumožňuje, ale jedná se o natolik stěžejní aspekt, že nemůže být opomenut. Například u *sacrilegia* došlo k posunu, zejména v souvislosti s postavením císaře prakticky na roveň bohům, a spadaly pod něj „jakékoliv útoky na císaře“.⁹²

Zároveň ale, jak již nastínila jedna z minulých podkapitol, byly tyto trestné činy prakticky totožné již v dobách archaických, a bylo tedy pravděpodobně pouze otázkou času, než se k sobě opět přiblíží natolik, že budou považovány za stejně závažné, jak můžeme číst v Digestech.

Závěr

Na několika stranách se článek pokusil stručně nastínit vývoj dvou velmi specifických trestných činů spadajících do římského práva trestního – *perduellia* a *sacrilegia*. Za pomoci komparace, exegeze a analýzy právních pramenů i sekundární literatury byl zkoumán vzájemný vztah obou veřejnoprávních deliktů a rovněž také to, co vedlo k jejich úzkému propojení v době vydání justiniánské kodifikace.

Práce se postupně zaměřila na představení *perduellia*, a to i za využití dobových případů, v nichž obvinění za velezradu padla – konkrétně se jednalo o zločiny Horatia, Marka

⁹¹ FAWLER, W. W. *The religious experience of the Roman people, from the earliest times to the age of Augustus: The Gifford lectures for 1909–10 delivered in Edinburgh University*. Londýn: Macmillan and Co., 1911, s. 146.

⁹² SKŘEJPEK, *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*, s. 187.

Manlia Capitolina a Gaia Rabiria. Tyto tři případy byly zvoleny mimo jiné i proto, že dobře pokrývají zkoumané období a nejsou koncentrovány pouze v období několika desetiletí od sebe. Dále se práce soustředila na představení *sacrilegia*, a to opět za využití případů, tentokrát Quinta Pleminia a Gaia Verra, u nichž rovněž platí to, že od sebe byly relativně časově vzdálené a naplňovaly tak kritérium časového odstupu.

Následující část se pak věnovala vzájemné komparaci deliktů samých, a to na základě porovnání způsobu jejich vyšetřování, druhu udělených trestů a rovněž zmínkou o (ne) možnosti využít práva na provokaci.

Při hodnocení závěrů výzkumu lze shrnout, že oba delikty si byly v mnohém podobné, a to zejména v období 4. a 3. stol. př. n. l., kdy byly způsob jejich vyšetřování, ale i trest, který provinilce očekával, prakticky totožné, či minimálně výrazně podobné. Je ovšem třeba konstatovat, že v dobách pozdní republiky došlo k určitému odklonu podobnosti těchto deliktů. Zároveň se jedná o dobu, která značí rozkvět zákonodárství v oblasti velezrady. Svatokrádež totiž v této době ztratila na své původní důležitosti a stála se pouze jakýmsi sekundárním deliktem vedle zpronevěry. Trestem za ni často byla dokonce pouze pokuta, je ovšem třeba znovu zmínit, že šlo o pokutu nejvyšší, kterou bylo možno udělit.

K návratu „ke kořenům“ pak došlo až v průběhu principátu, kdy docházelo k intenzivnímu zbožštění osoby císaře a lze odhadovat, že velkou roli v znovuzdůraznění významu svatokrádeže sehrál nástup křesťanství, který vedl až k jeho uznání za státní náboženství.

V souladu se stanoveným cílem práce, kterým byla analýza vzájemného vztahu *perduellia* a *sacrilegia*, který vedl až k jejich postavení na roveň v justiniánské kodifikaci, se podařilo zjistit následující:

Zločiny si byly od samého počátku velmi blízké svou závažností a škodlivostí pro římskou *civitas*, zejména ve světle narušení *pax deorum*. V dobách rané republiky bylo tedy stěžejní rozhněvané bohy usmířit, a proto byla trestem u obou deliktů velmi často smrt. Další spojení lze vypořádat u speciálních magistrátů ustanovených *ad hoc* v jednotlivých případech, jejichž účelem bylo dané delikty vyšetřovat. Dále bylo zjištěno, že se delikty podobají i v nemožnosti využít *ius provocationis*, tedy práva se po vynesení rozsudku magistrátů se odvolat k lidovému shromáždění.

Postupem času, jak výzkum potvrdil, se od sebe delikty mírně vzdálily, a to zejména v případě *sacrilegia*, které bylo po určitou dobu trestáno „pouze“ pokutou na *quadruplum*, tedy čtyřnásobek. Podobnost ale zůstala zachována v druhé možnosti trestu, kterou bylo *interdictum aquae et ignis*, tedy vyhnání, a můžeme ji pozorovat u obou provinění. K návratu vážnosti *sacrilegia* začalo docházet až v období raného císařství, neboť pod tento zločin spadaly i všechny útoky na nedotknutelnou osobu císaře.

Tento vývoj pak vyvrcholil fragmentem z Digest, který, jak bylo uvedeno v samém úvodu této práce, staví oba delikty na roveň jako nesmírně závažné.

Práci bohužel mírně komplikovala časová vzdálenost zkoumaného období, jak bylo ostatně předpokládáno již v úvodu, zejména proto, že se nedochovaly dobové přepisy zákonů. Bylo tak do značné míry nutné a nevyhnutelné pracovat se sekundární literaturou, resp. s literárními památkami doby římské republiky. Přesto snad budou popsány stránky pro čtenáře srozumitelným úvodem do problematiky a dobře osvětlí vztah a vzájemný vliv *perduellia* a *sacrilegia* v době římské republiky.